

УДК 502/504 (477-25)'06-057.87

Бова А.А. °

Державний науково-дослідний інститут МВС України, начальник науково-дослідного відділу
кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник

Беленок О. А.

Інститут соціології НАН України, науковий співробітник відділу соціальних структур

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ РИЗИКИ СУЧАСНОГО КИЄВА ОЧИМА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Вивчення громадської думки з широкого кола безпекових проблем є одним з важливих чинників адекватної оцінки ситуації в суспільстві, а отже – й мінімізації соціальної напруженості. Ця стаття ґрунтується на результатах авторського соціологічного дослідження «Ризики великого міста», проведеного серед студентської молоді м. Києва у II кв. 2014 р. Стисло розглядаються деякі аспекти впливу суспільства ризику (на прикладі київського соціуму) на соціальне самопочуття студентської молоді. Зокрема, проаналізовано рівень тривожності студентів щодо різноманітних потенційних загроз у великому місті. Встановлено місця найбільшої небезпеки для громадян в різні години доби. Висновки дослідження актуальні в контексті зміни криміногенної ситуації в столиці у постмайданний період.

Ключові слова: безпека, соціальний ризик, сприйняття ризику, велике місто

Изучение общественного мнения по широкому кругу проблем безопасности является одним из важных факторов адекватной оценки ситуации в обществе, а следовательно – и минимизации социальной напряженности. Эта статья основывается на результатах авторского социологического исследования «Риски большого города», проведенного среди студенческой молодежи г. Киева во II кв. 2014 года. Кратко рассматриваются некоторые аспекты влияния общества риска (на примере киевского социума) на социальное самочувствие студенческой молодежи. В частности, проанализирован уровень тревожности студентов для различных потенциальных угроз в большом городе. Установлено места наибольшей опасности в разное время суток. Выводы исследования актуальны в контексте изменения криминогенной ситуации в столице в постмайданный период.

Ключевые слова: безопасность, социальный риск, восприятие риска, большой город

The studying of public opinion on a wide range of safety's problems is one of the important factors of adequate assessment of the situation in society, and consequently – and minimization of social tension. This article is based on results of the author's sociological survey "Risks of the Big City" conducted among student's youth of Kiev in the II quarter of 2014. Some aspects of influence of society of risk (on the example of the Kiev society) on social well-being of student's youth are briefly considered. In particular, the level of anxiety of students for various potential threats in the big city is analyzed. It is established places of the greatest danger at different times of days. The conclusions of research are urgent in the context to change of a criminogenic situation in the capital during the post-maidan period.

Keywords: safety, social risks, perception of risk, big city

Актуальність. Загальновідомо, що великі міста, тим більше мегаполіси, надають людині, яка мешкає в них, максимальні можливості для освіти, кар'єри, культурного розвитку тощо. Індивіди, котрі прагнуть переїхати до великих міст,

орієнтуються головним чином на позитивну складову міського способу життя, але дуже часто не враховують зворотний бік урбанізації – широкого спектру ризиків, пов'язаних із проживанням у них. Чим більша густота населення та більш розвинена інфраструктура, тим більшим джерелом небезпек постає місто, тим інтенсивніші ризики від усіляких загроз. “Соціальний ризик, за визначенням Ю. Саєнка, – це ймовірність загрози втрати соціальним суб'єктом життєво важливих факторів (здоров'я, статусу, безпеки, роботи тощо) у повсякденному житті чи в результаті природних або техногенних аварій чи лих... Суб'єктивний ризик – суб'єктивне сприйняття ризику в результаті впливу на свідомість населення всіх факторів оцінки ситуації” [Саєнко, 2011: 10–13]. Надалі ми приймаємо це визначення за робоче.

В Україні триває процес урбанізації. Якщо в 1990 р. частка міського населення становила 67,3%, то у 2014 р. вона збільшилася до 69%. При зменшенні населення України населення Києва зросло з 1989 р. на 284 тис. осіб та становить на сьогодні 2871960 лише офіційно зареєстрованих мешканців. Київ приваблює до себе трудових, у тому числі маятникових, мігрантів та молодь, яка бажає здобувати освіту у столиці. На початок 2013/14 навчального року у вищих навчальних закладах столиці I–IV рівнів акредитації навчалося 453,8 тис. студентів. З 1995 р., тобто за 19 років, цей показник зріс у 2,3 раза.

Саме у столиці розташовані органи центральної влади, тут робиться велика політика, тут найбільш ймовірні масові акції протесту, безлади і навіть революції. Сучасні реалії Києва – 2014 генерують нові нав'язливі страхи містян: перед загрозою терактів, зустрічі з натовпом агресивної молоді тощо. “Страх як реакція на небезпеку чи загрозу (реальну, потенційну та навіть удавану) справляє суттєвий вплив на настрої та поведінку окремих індивідів, соціальних груп і суспільств в цілому” [Задорин, 2009: 112].

Життя у великому місті потребує більших грошових витрат на придбання або оренду житла, транспорт, розваги. Спад промислового виробництва, що нині спостерігається, девальвація національної одиниці, інфляція та зростання безробіття відчують усі українські домогосподарства. Ці процеси ставлять під сумнів фінансовий статус сімей, особливо тих, які взяли кредити на купівлю нерухомості або автотранспорту.

Негативно впливають на психіку та здоров'я міської людини надшвидкий ритм життя, підвищена скупченість, постійні шумові ефекти, екологічні негаразди тощо. За багаторічними спостереженнями психологів, населення мегаполісів завжди відчувало більше психологічне напруження, ніж мешканці міст меншого розміру, а тим більше сільської місцевості.

Інфраструктура великого міста особливо уразлива перед природними та техногенними катастрофами, відключенням енергоспоживання, пошкодженням комунікацій.

Окрему проблему становлять кримінальні небезпеки у мегаполісі, тобто численна група різних видів злочинів, що несуть загрозу життю, здоров'ю та майну громадян, адже, за усередненими даними органів внутрішніх справ, близько 76% усіх зареєстрованих злочинів протягом 2002–2011 рр. вчинювалося саме у містах та селищах міського типу.

Комфортне життя у великих містах досягається чималою ціною, а саме підвищеною ризикогенністю навколишнього фізичного та соціального

середовища. До того ж з весни 2014 р. Україна перебуває у новій політико-географічній реальності, під щоденною загрозою нових викликів. Завдання мінімізації втрат громадян від усіляких небезпек, а в ідеалі – і повне їх усунення, включає, зокрема, моніторинг сприйняття різними групами населення тих чи інших соціальних ризиків, вироблення державними органами запобіжних заходів щодо їхнього попередження. В межах пілотажного дослідження громадської думки “Ризики великого міста” нами протягом травня–червня 2014 р. проведено анкетне опитування студентів Київського національного технічного університету “Київський політехнічний інститут”, Київського національного університету культури і мистецтв, Київського національного університету імені Тараса Шевченка за цільовою вибіркою (N=442). Киян у вибірці виявилось близько третини: 31% – мешкали тут від народження, 5% – більшу частину життя, 4% – останні 6–10 років, 40% – останні 1–5 років і 20% – менше року. **Мета** статті – проаналізувати рівень тривожності студентів м. Києва щодо різних загроз у столиці України; здійснити емпіричне групування потенційних загроз; встановити місця найбільшої небезпеки для громадян в різні години доби за результатами конкретного соціологічного дослідження.

Наше опитування виявило, що зазнають відчуття занепокоєння, тривоги дуже часто і часто 20% київських студентів, іноді – 48%, рідко – 27%, ніколи – 5%. Таким чином, дві третини студентів визнали, що тривога з певною періодичністю є їхнім постійним супутником.

Перелік соціальних страхів, які пропонуються для оцінки респондентові в різних соціологічних опитуваннях, є відмінним [Отчет по проекту, 2014: 5]. Вони охоплюють різні аспекти життєдіяльності суспільства та зрідка стосуються побутового рівня. У *таблиці 1* представлені події та явища у м. Києві, що турбують студентську молодь, впорядковані за середнім балом (1 – “зовсім не турбує”, 2 – “дещо турбує”, 3 – “дуже турбує”), а також нумерація змінних у тому порядку, як вона подавалася у анкеті. Рівень тривожності київських студентів щодо різноманітних загроз у великому місті треба визнати доволі високим – з 25 запропонованих потенційно небезпечних ситуацій 22 турбують більше половини опитаних. Слід зазначити, що не всі молоді люди стикаються із подібними ситуаціями, але інформація, котру вони отримують з Інтернету, телебачення та газет (у тому числі усілякі чутки), може формувати подібні побоювання. Звісно, страхи, що формуються на ґрунті власного негативного досвіду, більш стійкі та раціоналізовані.

Як бачимо, основним предметом тривог київських студентів є матеріальні проблеми (бідність населення, низькі зарплати та дороге житло у столиці для купівлі/оренди). Також значна кількість респондентів у контексті запитання анкети вказала на корупцію та масові заворушення через політичні протистояння. Показово, що страх перед беззаконням з боку влади у київських студентів не менше, ніж страх перед нападом злочинців. А от нецивілізований вигул собак, шум, галас у нічний час та агресивні футбольні фанати хвилюють респондентів мінімально.

Аналіз впливу соціально-демографічних характеристик на рівень тривожності студентів щодо тих чи тих загроз виявив, що жінки частіше декларують більшу стурбованість такими небезпеками у м. Києві, як загроза

терактів (37% проти 20%), масові заворушення через політичні протистояння (61% проти 43%).

Таблиця 1 - Середній бал відповідей респондентів на запитання “Оцініть, будь ласка, якою мірою Вас турбують такі події та явища у м. Києві?”(середній бал за шкалою: 1 – “зовсім не турбує”, 3 – “дуже турбує”)

<i>Альтернатива</i>	<i>Середній бал</i>
Бідність населення, низькі зарплати (стипендії, пенсії)	2,6
Дороге житло (для купівлі/оренди)	2,5
Масові заворушення через політичні протистояння	2,5
Корупція	2,5
Високі тарифи на житлово-комунальні послуги	2,4
Свавілля співробітників правоохоронних органів	2,4
Безробіття	2,4
Злочинність, порушення громадського порядку	2,3
Зараження небезпечними для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД)	2,3
Дорогі кредити в банках, знецінення гривні	2,2
Шкідливі екологічні умови	2,2
Зухвалість водіїв на дорогах, ДТП	2,2
Загроза терактів	2,1
Наркоманія серед молоді	2,1
Загазованість повітря	2,1
Безпритульні та жебраки	2,0
Зношеність, пошкодження комунальних мереж, відкриті люки	2,0
Техногенні аварії	1,9
Неправові дії загонів самооборони	1,9
Природні катастрофи (падаючі дерева, затоплення тощо)	1,8
Громадянські конфлікти через щільну забудову, МАФи тощо	1,7
Наплив біженців, переселенців і приїжджих	1,7
Вигул собак без намордників та повідків	1,6
Шум, галас у нічний час	1,6
Агресивні футбольні фанати	1,5

На відчуття тривожності щодо дорогих кредитів у банках, знецінення гривні впливає матеріальне становище респондентів. Ця проблема дуже непокоїть 33% тих студентів, кому за власними оцінками вистачало за останній рік лише на продукти харчування, і лише 16% тих, хто жив у повному достатку. Найчастіше велику стурбованість фінансово-економічними ризиками відмітили ті респонденти, матеріальне становище яких доволі міцне чи бодай задовільне: по 42–43% респондентів з груп тих, кому вистачає на все необхідне плюс заощадження; кому вистачає на все необхідне, але без заощаджень; кому вистачає загалом на прожиття.

Розподіл відповідей на питання про ризик бідності населення, низькі зарплати (стипендії, пенсії) різниться від рівня урбанізації населеного пункту, з якого студенти приїхали до Києва. Дуже турбує цей бік життя в столиці 56% вихідців з “середніх” міст (з населенням від 51 тис. до 250 тис. осіб) та таку ж саму кількість приїжджих із селищ міського типу, 68% вихідців з села і 78% вихідців з малих міст (з населенням до 50 тис. осіб).

Відчуття стурбованості злочинністю, порушенням громадського порядку також залежить від матеріального становища студентів. Наприклад, серед тих,

кому вистачає лише на продукти харчування, ця проблема дуже турбує 57%; серед тих, кому вистачає загалом на прожиття – 46%; серед тих, кому вистачає на все необхідне, але без заощаджень – 41%; серед тих, кому вистачає на все необхідне і хто робить заощадження – 38%; серед тих, хто живе у повному достатку – 34%.

Таблиця 2 - Розподіл відповідей на запитання “Якою мірою Вас турбує вплив біженців, переселенців і приїжджих?” в різних категоріях респондентів за стажом проживання в м. Києві (%)

		Наскільки давно Ви мешкаєте у м. Києві?				
		Мешкаю тут від народження	Мешкаю більшу частину життя	Останні 6–10 років	Останні 1–5 років	Менше, ніж 1 рік
Наплив біженців, переселенців і приїжджих	Зовсім не турбує	32	48	35	56	54
	Дещо турбує	46	17	41	29	35
	Дуже турбує	22	35	23	15	11

Як бачимо з таблиці 2, студентів – новоприбулих, зокрема зі стажом проживання в м. Києві до одного року, менше турбують проблеми з біженцями, ніж корінних та вкорінених киян. Утім, наразі після літньої хвилі внутрішніх мігрантів зі Сходу України ці цифри, ймовірно, матимуть тенденцію до збільшення.

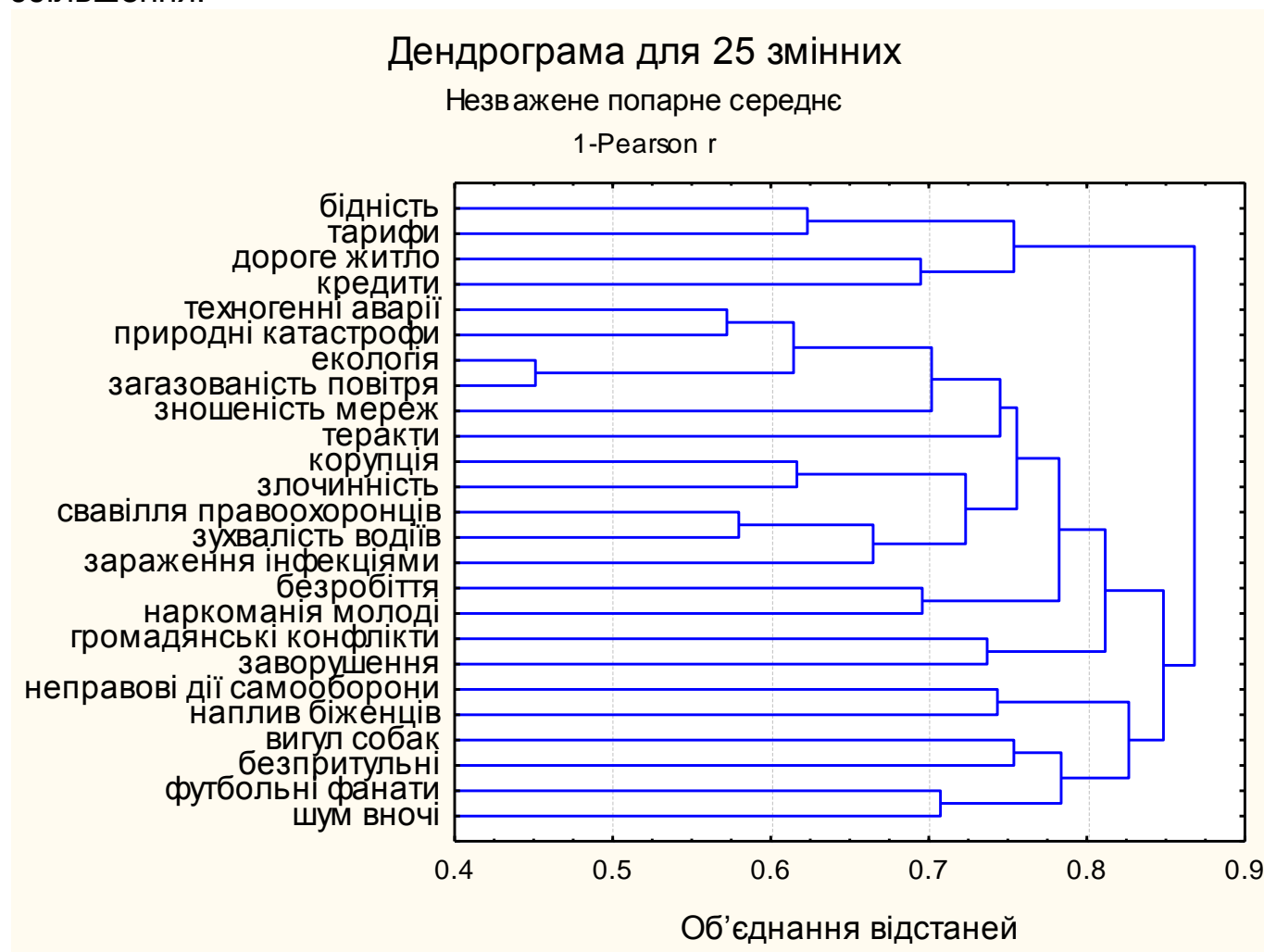

Рисунок 1. - Дендрограма багатовимірної класифікації кореляційних зв'язків

Структура страхів та ризиків, що відбиваються у масовій свідомості, виявляється за допомогою методів багатовимірної статистики [Бова: 2012, № 4]. Запропоновані соціологами альтернативи можуть перетинатися, входити одна до іншої. З метою пошуку близьких за змістом категорій здійснено кластерний аналіз 25 змінних на підставі коефіцієнту кореляції Пірсона між ними. Дендрограма, що візуалізує близькість кореляційних зв'язків між змінними, свідчить про наявність трьох великих кластерів (рис. 1). Перший кластер об'єднує суто соціально-економічні негаразди студентської молоді. Другий кластер охоплює широкий спектр проблем безпекового характеру – екологічні і техногенні катастрофи, загрози терактів; забезпечення правопорядку в суспільстві; соціальні ризики, які зачіпають переважно молоде покоління, – безробіття та наркоманія. Нарешті, третій кластер пов'язаний з агресією сторонніх осіб.

Інформативними виявилися відповіді студентів на запитання анкети *“Вкажіть, будь ласка, місця найбільшої небезпеки для простої людини в різні години дня”*. Як видно з рисунка 2, де представлено розподіли від тих респондентів, які відповіли на запитання, дороги та вокзали студентська молодь оцінює як небезпечні як у світлі, так і в темні години доби. Небезпека низки місць у темні години зростає у два-чотири рази порівняно зі світлими годинами (під'їзд, парки, нічні клуби, ресторани, пивні бари, кафе, вулиці міста, двір біля будинку, місце проживання). Оцінка рівня небезпеки в адміністративних закладах (місце навчання, банківські установи, відділки міліції) залишається майже однаковою у різні проміжки часу доби.

На підставі підсумовування ознак змінних побудовані два інтегральні індекси – безпеки у денний та нічний час. Зокрема, 8% респондентів не обрали жодної альтернативи при відповіді на запитання про небезпечні місця у денний час (а 5% – у нічний), 12% – одну альтернативу (4%), 18% – дві альтернативи (6%), 24% – три альтернативи (13%), чотири – 14% (13%), п'ять – 10% (13%), шість – 7% (13%), сім – 3% (10%), 8 альтернатив та більше – 4% (23%). Середня кількість альтернатив, які обирає респондент при зазначенні небезпечних місць у денний час становить – 3,2, у нічний – 5,4. Таким чином, респонденти схильні обирати більшу кількість місць як небезпечні у нічні години доби (коефіцієнт кореляції Пірсона між індексами є статистично значущим на рівні $\alpha=0,01$ і становить 0,65).

Респондентам пропонувалося також відповісти на запитання *“Чи були вчинені проти Вас які-небудь злочини у м. Києві за останні 12 місяців?”*. 65% респондентів зазначили, що проти них не було вчинено жодних злочинів, а третина опитаних (35%) повідомила, що стала жертвою того чи іншого злочинного зазіхання. Найбільша частка студентської молоді потерпала від дрібної крадіжки (17%), хуліганства (7%), шахрайства (6%), вимагання хабара (5%). Від одного виду злочину протягом року потерпіло 25%, від двох – 5%, трьох і більше – 5%. Студенти чоловічої статі загалом частіше були жертвами, ніж дівчата (43% проти 32% відповідно). Натомість дівчата частіше потерпали від дрібних крадіжок (на вулиці, транспорті тощо), ніж хлопці (19% проти 8%). Проте юнаки частіше потрапляли в ситуації з ознаками хуліганства (16% проти 5%), шахрайства (11% проти 5%), тілесних ушкоджень (10% проти 2%). При цьому 86% респондентів не зверталися до київської міліції протягом року, 3% –

зверталися і отримали допомогу (відповідь), 11% – зверталися, але безрезультатно.

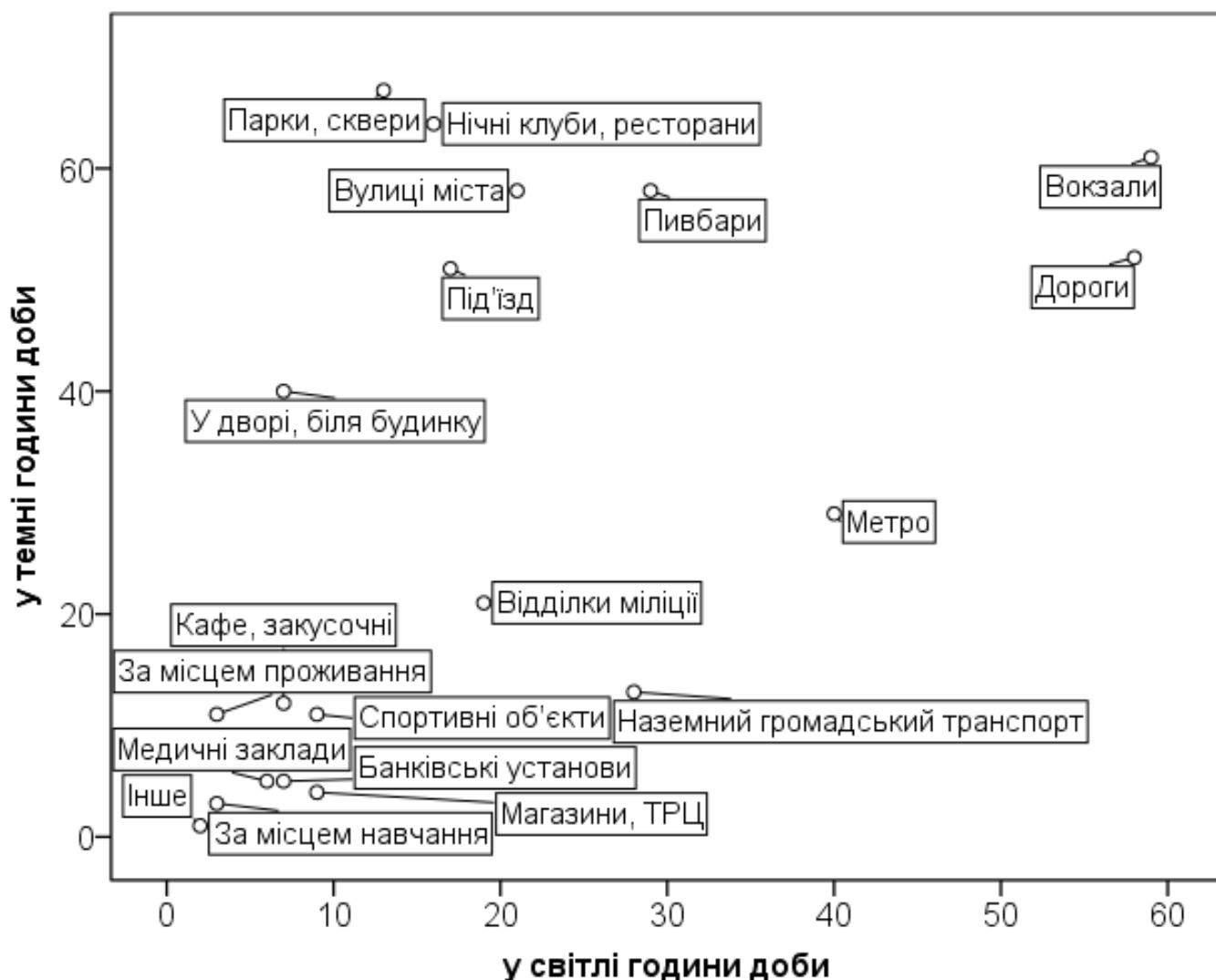

Рисунок 2. - Розподіл відповідей респондентів на запитання “Вкажіть, будь ласка, місця найбільшої небезпеки для простої людини” (%)

У дослідженнях соціального простору великого міста широко застосовується як метод картографування для реконструкції криміногенних районів, започаткований у класичних роботах Р. Парка і Е. Берджеса, так і стратегія С. Мілграма, яка робить наголос на реконструюванні індивідуальних суб'єктивних карт міських страхів. Статистика злочинності традиційно включається до рейтингу комфорту проживання у районах міста [Ревна, 2014]. Звісно, статистика зареєстрованих злочинів може не збігатися з суб'єктивним відчуттям безпеки перебування у тому чи тому районі столиці. Найбільш криміногенні місця, на суб'єктивну думку респондентів, – у Деснянському (77%) та Святошинському (59%) районах. Дарницький район м. Києва відмітило 20% опитаних, Солом'янський – 14% та Шевченківський – 12%. Суб'єктивно найменш кримінальними видається Оболонський (6%), Дніпровський (5%), Голосіївський (4%), Подільський та Печерський райони столиці (по 3%). До речі, за оцінками тих чи інших місць м. Києва як небезпечних, можна непрямым чином робити висновки

про ту чи іншу міру суб'єктивного привласнення київськими студентами міського простору.

З проведеного аналізу можна зробити такі **висновки**.

1. Життя в мегаполісі – це, з одного боку, більші можливості, а з другого – випробування та небезпеки. Найбільшою мірою турбують молодих киян економічні проблеми, громадсько-політичні конфлікти та недоліки функціонування державних інститутів. Найменшою мірою молодь занепокоєна соціально-побутовими конфліктами. Потенційні соціальні ризики мають ієрархію та вкладаються в такі групи: екологічні та безпекові, соціально-побутові та економічні.

2. Економіка, екологія та правопорядок, а також агресивна поведінка оточуючих – три тематичні блоки проблем, які турбують студентську молодь. Результати кластерного аналізу кореляційних зв'язків дають змогу скоротити кількість альтернатив у наступних соціологічних дослідженнях.

3. Для різних соціально-демографічних категорій київських студентів актуальність ризиків великого міста неоднакова. Зокрема, виявлено істотну різницю в оцінках небезпек між нещодавно прибулими до м. Києва і тими, хто мешкає в ньому від народження чи більшу частину життя.

4. І у світлий час доби, і у темний небезпечними місцями є насамперед дороги та вокзали. У світлі години небезпека може чекати у метро, а у темні – у розважальних закладах, місцях відпочинку та на вулицях міста. Адміністративні заклади, місця харчування та продажу товарів мають порівняно невисокий, однаковий у різні години доби, рейтинг небезпеки. Центральні райони столиці сприймаються більш безпечними, ніж периферійні.

5. Аби не відчувати себе заручниками мегаполісу, людям потрібно вчитися створювати групи взаємодопомоги як у соціальних мережах, так і в реальному житті. Повернути відчуття безпеки можуть, зокрема, не вельми витратні заходи, що ґрунтуються на самоорганізації мешканців будинку або мікрорайону.

Список використаних джерел

1. Бова А.А. Динамика изменений страха перед преступностью в Украине // Социология. – 2012. – № 4. – С. 81–88.
2. Задорин И.В. Социальные тревоги и опасения россиян / И.В.Задорин, Л.В.Шубина // Россия на новом переломе: страхи и тревоги / Ин-т социологии РАН ; под ред. : М.К.Горшкова, Р. Крумма, В.В. Петухова. – М. : Альфа-М, 2009. – С. 112–129.
3. Отчет по проекту “Киев и киевляне: социальное самочувствие киевлян. Поствыборная ситуация в Киеве”. Пресс-релиз Research & Branding Group. – 2014. – Июнь. – 14 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rb.com.ua/PR072014.pdf>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету. [8.07.2014]
4. Ревна А. Рейтинг районов Киева: где в столице жить лучше всего // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.segodnya.ua/kiev_distr_rate_2014.html. – Назва з домашньої сторінки Інтернету. [16.05.2014]
5. Саенко Ю.І. Соціальні ризики // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних ситуацій та катастроф [Текст] / Відп. ред. В.В. Дурдинць, Ю.І. Саенко, Ю.О. Привалов. – К. : Стилос, 2001. – С. 9–22.

Отримано 10.10.2014 р.